

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Οι Διαστάσεις των Πολιτιστικών Φαινομένων

ΤΟΜΟΣ Α

Εισαγωγή στον
Πολιτισμό

ΓΡ. ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ
ΑΙΚ. ΧΑΜΠΟΥΡΗ-
ΚΩΝΝΙΔΟΥ

ΟΙ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγή στον Πολιτισμό

Copyright © 2002
Για την Ελλάδα και όλο τον κόσμο
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
Οδός Παπαφλέσσα & Υψηλάντη, 26222 Πάτρα
Τηλ.: (061) 314094, 314206, Φαξ: (061) 317244

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ
του Τόμου
Εισαγωγή στον Πολιτισμό

Ακαδημαϊκός Υπεύθυνος της Θεματικής Ενότητας
Ματούλα Σκαλτσά

Επιμέλεια Έκδοσης
Αγγελική Βελοπούλου

Συγγραφή	Κριτική Ανάγνωση
Γρηγόρης Πασχαλίδης	Σάββας Πατσαλίδης
Αικατερίνη Χαμπούρη-Ιωαννίδου	Γρηγόρης Πασχαλίδης

Επιμέλεια στη Μέθοδο της Εκπαίδευσης από Απόσταση
Μόιρα Χίλλ

Γλωσσική Επιμέλεια
Ζωή Κατσιαμπούρα

Φιλολογικός Έλεγχος
Ευαγγελία Αντωνάκη

Καλλιτεχνική Επιμέλεια
Κ. Πλέτσας - Ζ. Κάρδαρη Ο.Ε.

Ηλεκτρονική Σελιδοποίηση
Κ. Πλέτσας - Ζ. Κάρδαρη Ο.Ε.

Συντονισμός ανάπτυξης εκπαιδευτικού υλικού
και γενική επιμέλεια των εκδόσεων

ΟΜΑΔΑ ΕΚΤΕΛΕΣΗΣ ΕΡΓΟΥ ΕΑΠ/1997-2002

ISBN: 960-538-349-7

*Σύμφωνα με τον Ν. 2121/1993
απαγορεύεται η συνολική ή αποσπασματική
αναδημοσίευση του βιβλίου αυτού ή η αναπαραγωγή του
με οποιοδήποτε μέσο, χωρίς την άδεια του εκδότη.*

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Οι Διαστάσεις των Πολιτιστικών Φαινομένων

ΤΟΜΟΣ Α

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ

ΠΑΤΡΑ 2002

Ο Γρηγόρης Πασχαλίδης είναι Κοινωνιολόγος, ειδικευμένος στην κοινωνιολογία του πολιτισμού και διδάσκει ως Επίκουρος Καθηγητής στο Τμήμα Δημοσιογραφίας και Μέσων Επικοινωνίας του Α.Π.Θ. Η συγγραφική και ερευνητική του δραστηριότητα εστιάζεται σε ζητήματα θεωρίας και διδακτικής της λογοτεχνίας, σύγχρονων πολιτισμικών θεσμών και ταυτοτήτων, οπτικής επικοινωνίας και κουλτούρας.

Ο Σάββας Πατσαλίδης είναι Καθηγητής στο Τμήμα Αγγλικής, Τομέας Αμερικανικής Λογοτεχνίας του Α.Π.Θ. Το επιστημονικό του έργο περιλαμβάνει επιστημονικές εργασίες δημοσιευμένες σε έγκριτα ελληνικά και ξένα περιοδικά καθώς και τέσσερα βιβλία που αφορούν το θέατρο. Είναι μέλος του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου Θεάτρου και του αντίστοιχου Ελληνικού, της Ευρωπαϊκής και της Ελληνικής Εταιρείας Αμερικανικών σπουδών, της Ευρωπαϊκής και Ελληνικής Εταιρείας Αγγλικών Σπουδών, της Ευρωπαϊκής και Ελληνικής Σημειωτικής Εταιρείας, της Ένωσης Ελλήνων Θεατρικών και Μουσικών Κριτικών και της Γερμανικής Εταιρείας Θεάτρου.

Η Ματούλα Σκαλτσά είναι Καθηγήτρια Ιστορίας Τέχνης και Μουσειολογίας στο Α.Π.Θ. Έχει συγγράψει βιβλία για την τέχνη και τα μουσεία και έχει δημοσιεύσει άρθρα σε συλλογικές επιστημονικές εκδόσεις, εγκυκλοπαίδειες και περιοδικά, καθώς και σε δελτία πολιτιστικών ιδρυμάτων της Ελλάδας και του εξωτερικού. Έχει οργανώσει περισσότερες από 40 εικαστικές εκθέσεις και εκθέσεις ιστορικών τεκμηρίων και αρχαιολογικών αντικειμένων, έχει εκπονήσει μουσειολογικές μελέτες και είχε την εποπτεία σύλληψης και συγγραφής εκπαιδευτικών εικαστικών προγραμμάτων για παιδιά. Είναι μέλος του Δ.Σ. του Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, της AICA, του ICOM και των Επιτροπών Εκπαίδευσης (CECA) και Μουσειολογίας (ICOFOM), της Museum Association, UK, της American Association of Museums, του ICOMOS και του Γνωμοδοτικού Συμβουλίου Μουσειακής Πολιτικής του ΥΠ.ΠΟ.

Η Αικατερίνη Χαμπούρη-Ιωαννίδου είναι απόφοιτος του Τμήματος Ιστορίας-Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. Πραγματοποίησε τις μεταπτυχιακές σπουδές της στο Leicester University της Μ. Βρετανίας (M.A. in Museum Studies και M.Sc. in Information Technology in Archaeology). Είναι υποψήφια διδάκτωρ στο πεδίο της πολιτιστικής διπλωματίας στο Arts Policy and Management Department του City University της Μ. Βρετανίας. Έχει συνεργαστεί με πολιτιστικά και εκπαιδευτικά ιδρύματα, στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, σε θέματα που αφορούν πολιτιστική διαχείριση και μουσειολογία.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή στη Θεματική Ενότητα	13
--------------------------------------	-----------

Μ. Σκαλτσά

Πρόλογος	17
-----------------	-----------

Μ. Σκαλτσά

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Γρ. Πασχαλίδης

Βασικές έννοιες και ζητήματα στη μελέτη του πολιτισμού και της τέχνης	19
--	-----------

Σκοπός	19
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	19
Έννοιες-Κλειδιά	19
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	20

Ενότητα 1.1

Η έννοια του πολιτισμού	21
Σκοπός	21
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	21
Έννοιες-Κλειδιά	21
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	21
1.1.1 Το πρόβλημα του ορισμού του πολιτισμού και της κουλτούρας	22
1.1.2 Εμφάνιση και εξέλιξη των εννοιών «πολιτισμός» και «κουλτούρα»	26
1.1.3 «Κουλτούρα» vs «πολιτισμός» ή η κριτική της νεωτερικότητας	41
1.1.4 Οι έννοιες του πολιτισμού και της κουλτούρας κατά τον ύστερο 20ό αιώνα	47

Ενότητα 1.2

Η έννοια της τέχνης	54
Σκοπός	54
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	54
Έννοιες-Κλειδιά	54
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	54
1.2.1 Εισαγωγή.....	54
1.2.2 Η προϊστορία: από την τεχνική στην τέχνη.....	56
1.2.3 Η διαμόρφωση της σύγχρονης έννοιας της τέχνης	61

Ενότητα 1.3

Είδη τέχνης	71
Σκοπός	71
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	71
Έννοιες-Κλειδιά	71
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	71
1.3.1 Εισαγωγή.....	71
1.3.2 Τα είδη της τέχνης από την Αρχαιότητα έως τον Διαφωτισμό	72
1.3.3 Η διάκριση μεταξύ οπτικών και λεπτικών τεχνών.....	73
1.3.4 Τα είδη τέχνης στη σύγχρονη εποχή	75
Σύνοψη	78
Παράρτημα	80
Βιβλιογραφία	82
Οδηγός για Περαιτέρω Μελέτη	86

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Γρ. Πασχαλίδης

Μαζική κουλτούρα και υψηλή τέχνη	87
Σκοπός	87
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	87
Έννοιες-Κλειδιά	87
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	88

Ενότητα 2.1

Μαζική κουλτούρα	89
Σκοπός.....	89
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	89
Έννοιες-Κλειδιά	89
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	89
2.1.1 Ιστορική εμφάνιση των εννοιών «μαζική κοινωνία» και «μαζική κουλτούρα»	90
2.1.2 Η κριτική της μαζικής κουλτούρας.....	94
2.1.3 Ο αντίλογος: από τη μαζική κουλτούρα στη δημοφιλή κουλτούρα	105

Ενότητα 2.2

Υψηλή τέχνη	120
Σκοπός.....	120
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	120
Έννοιες-Κλειδιά	120
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	120
2.2.1 Ο θεσμός και η έννοια της «υψηλής τέχνης»	120
2.2.2 Το τέλος της υψηλής τέχνης; Κριτική και υπέρβαση της υψηλής τέχνης τον 20ό αιώνα	131
Σύνοψη	143
Παράρτημα	145
Βιβλιογραφία.....	146
Οδηγός για Περαιτέρω Μελέτη.....	150

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Γρ. Πασχαλίδης

Ο ελληνικός πολιτισμός και η σχέση του με τον ευρωπαϊκό και τον παγκόσμιο **153**

Σκοπός.....	153
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	153
Έννοιες-Κλειδιά	153
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	153

	Ενότητα 3.1
Η κατασκευή του κλασικού ιδεώδους.....	155
	Ενότητα 3.2
Η ταυτότητα του νεοελληνικού κράτους	160
	Ενότητα 3.3
Ελληνισμός και Ευρώπη τον 20ό αιώνα	165
3.3.1 Μοντερνισμός και πόλεμοι	165
3.3.2 Η εποχή του μεταπολέμου και του μεταμοντέρνου	167
Σύνοψη.....	171
Παράρτημα	171
Βιβλιογραφία.....	172
Οδηγός για Περαιτέρω Μελέτη.....	174

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Αικ. Χαμπούρη-Ιωαννίδου

Η πολιτιστική βιομηχανία – Ο κόσμος της τέχνης	175
Σκοπός.....	175
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	175
Έννοιες-Κλειδιά	175
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	175
	Ενότητα 4.1
Πολιτιστική βιομηχανία	178
	Ενότητα 4.2
Ο κόσμος της τέχνης.....	179
	Ενότητα 4.3
Η αγορά έργων τέχνης.....	183
	Ενότητα 4.4
Βασικοί συντελεστές του κόσμου της τέχνης	186
4.4.1 Μουσεία	186
4.4.2 Συλλέκτες	188

4.4.3 Καλλιτέχνες.....	193
4.4.4 Πάτρונες	197
4.4.5 Γκαλερί (galleries).....	198
4.4.6 Παραγωγοί καλλιτεχνικών εκδηλώσεων	204
4.4.7 Κριτικοί, θεωρητικοί και ιστορικοί της τέχνης	205
4.4.8 Περιοδικές εκδηλώσεις τέχνης	208
4.4.9 Εμπορικές εκθέσεις τέχνης	208
4.4.10 Οίκοι δημοπρασιών	208
4.4.11 ΜΜΕ και ειδικά περιοδικά τέχνης	211
4.4.12 Διαδίκτυο (Internet).....	211

Ενότητα 4.5

Ο επεμβατικός ρόλος του κράτους	213
Σύνοψη.....	214
Γλωσσάρι-Ορολογία	215
Παράρτημα	216
Βιβλιογραφία.....	218
Οδηγός για Περαιτέρω Μελέτη.....	220

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Γρ. Πασχαλίδης

Η συμβολή του πολιτισμού στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη 221

Σκοπός.....	221
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	221
Έννοιες-Κλειδιά	221
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	221

Ενότητα 5.1

Εισαγωγή.....	223
----------------------	------------

Ενότητα 5.2

Η σχέση πολιτισμού και ανάπτυξης.....	225
5.2.1 Ο μύθος της ανάπτυξης	225
5.2.2 Ο μύθος της ανάπτυξης συναντά την υψηλή κουλτούρα	227

	Ενότητα 5.3
Προς την παγκόσμια πολιτισμική ανάπτυξη	230
	Ενότητα 5.4
Πολιτικές σύνδεσης πολιτισμού και ανάπτυξης	232
5.4.1 Αστική αναβίωση.....	232
5.4.2 Πολιτισμικός τουρισμός.....	235
Σύνοψη	241
Βιβλιογραφία.....	242
Οδηγός για Περαιτέρω Μελέτη.....	243

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Η συγκρότηση του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων» είχε ένα σαφή στόχο: να καλύψει την έλλειψη εκπαιδευμένου προσωπικού στο πολιτιστικό μάνατζμεντ. Προσωπικού, όμως, το οποίο θα γνωρίζει τις ελληνικές δομές και θα αντιληφθεί τον ελληνικό πολιτισμό στη σχέση του με τον υπόλοιπο δυτικό.

Η επιλογή αυτή στηρίχτηκε στη διαπίστωση α) της ολοένα και ενεργητικότερης συμμετοχής, στην Ελλάδα, της τοπικής αυτοδιοίκησης στα πολιτιστικά πράγματα και β) της ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού διεθνώς και της ελληνικής θέσης σε μια τέτοια συνθήκη.

Με βάση τα παραπάνω, για τη συγκρότηση του Προγράμματος, σχεδιασμένου από την υπογραφομένη το 1997, λήφθηκαν υπόψη τα εξής:

1. Η ευρωπαϊκή εμπειρία σε αντίστοιχα μεταπτυχιακά προγράμματα και η σχετική βιβλιογραφία.

2. Μελέτες για τη συμμετοχή του πολιτισμού, διεθνώς, στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, καθώς και οι διαφαινόμενες τάσεις ενδυνάμωσης αυτής της συμμετοχής.

3. Η ελληνική πραγματικότητα με το έλλειμμα ειδικά εκπαιδευμένου δυναμικού αφενός και η δεδομένη σημασία για την Ελλάδα της συμμετοχής του πολιτισμού στην τουριστική και γενικότερη ανάπτυξη της χώρας αφετέρου.

Συνεπώς, το Πρόγραμμα έπρεπε να απαντά σε πρακτικά ζητήματα πολιτιστικής διοίκησης και διαχείρισης, μέσα όμως στο πλαίσιο του θεωρητικού προβληματισμού που αφορά τις έννοιες του πολιτισμού, τις ιδιαιτερότητες των δομών διαχείρισής του και τα δεοντολογικά ζητήματα που τίθενται στη διαχείριση του πολιτιστικού προϊόντος. Δηλαδή το Πρόγραμμα έπρεπε αφενός να θέτει το θεωρητικό πλαίσιο και αφετέρου να προχωρεί σε μεθόδους και τεχνικές πολιτιστικής διοίκησης και διαχείρισης.

Βασική παράμετρος της συγκρότησης κάθε μεταπτυχιακού προγράμματος είναι η εξειδίκευση. Εξειδίκευση σε επιστημονικό τομέα που έχει ήδη μελετηθεί σε έκταση και βάθος σε προπτυχιακό επίπεδο.

Ωστόσο ένα μεταπτυχιακό πρόγραμμα πολιτιστικής διοίκησης και διαχείρισης εκ των πραγμάτων δεν μπορεί να απευθύνεται σε άτομα που έχουν ασχοληθεί σε προπτυχιακό επίπεδο είτε μόνο με τις Καλές Τέχνες και τα Γράμματα (Εικαστικά, ιστορία τέχνης, αρχαιολογία, ιστορία, φιλολογία, αρχιτεκτονική κ.ά.), είτε μόνο με τη Διοίκηση-Διαχείριση. Ύστερα μάλιστα από την πολύ έντονη συζήτηση στην Ευρώπη –συντά στα όρια αντιπαράθεσης– κατά τις δεκαετίες του '80 και του '90, μεταξύ επιστημόνων προερχόμενων από τους παραπάνω τομείς, για το κατάλληλο προφίλ του μάνατζερ πολιτισμού, έπρεπε το πρόγραμμα να επιχειρήσει αφενός να διαμορφώσει ένα προφίλ κατάλληλο για περισσότερες θέσεις στο πλέγμα της πολιτιστικής διοίκησης και διαχείρισης και αφετέρου να λάβει υπόψη

του ελλείψεις προπτυχιακής εμπειρίας. Δηλαδή απόφοιτοι προπτυχιακών τμημάτων Διοίκησης-Διαχείρισης, μέσω του παρόντος μεταπτυχιακού, έπρεπε να κατανοήσουν βασικές έννοιες και συνθήκες πολιτισμού, ενώ απόφοιτοι προπτυχιακών τμημάτων Γραμμάτων και Καλών Τεχνών να κατανοήσουν βασικές έννοιες και συνθήκες διοίκησης-διαχείρισης. Για να μην αναφερθούμε σε αποφοίτους προπτυχιακών τμημάτων Θετικών Επιστημών (φυσικής, χημείας, γεωλογίας κ.ά.) που πρέπει να εξοικειωθούν και με τις μεν και με τις δε.

Οι τέσσερις Θεματικές Ενότητες του Προγράμματος είναι κατά σειρά:
Θεματική Ενότητα Α: «Οι Διαστάσεις των Πολιτιστικών Φαινομένων»
Θεματική Ενότητα Β: «Πολιτιστική Πολιτική και Διοίκηση»
Θεματική Ενότητα Γ: «Οικονομία του Πολιτισμού»
Θεματική Ενότητα Δ: «Πολιτιστική Επικοινωνία»

Είναι προφανές ότι το Πρόγραμμα διατρέχει η λογική αλληλουχία των Θεματικών Ενότητων από γενικότερα και θεωρητικότερα ζητήματα του πολιτισμού, όπως είναι η φύση και η διάσταση του πολιτισμού, προς ειδικότερα και πρακτικότερα, όπως είναι αυτά της οικονομίας και της επικοινωνίας.

Η μετάβαση από γενικά και θεωρητικά ζητήματα προς ειδικότερα διαχειριστικά και επιμέρους χαρακτηρίζει τη διάταξη και διαδοχή των τόμων στο εσωτερικό όλων των Θεματικών Ενότητων. Για παράδειγμα, η Θεματική Ενότητα Α (Οι Διαστάσεις των Πολιτιστικών Φαινομένων) ξεκινά με βασικές έννοιες πολιτισμού και πολιτιστικής πραγματικότητας, συνεχίζει με ειδικότερα θέματα για το θεσμικό πολιτιστικό πλαίσιο στην Ελλάδα και την Ευρώπη και κλείνει εξετάζοντας την ειδική σχέση πολιτισμού και εκπαίδευσης.

Ομοίως, η Θεματική Ενότητα Β (Πολιτιστική Πολιτική και Διοίκηση) εξετάζει γενικά ζητήματα διοίκησης και διαχείρισης οργανισμών, αρχικά επιχειρηματικών και εν συνεχεία πολιτιστικών, ώστε να γίνει κατανοητή και η διαφορά, προχωρεί στις μεθόδους οργάνωσης πολιτιστικών εκδηλώσεων και φτάνει ως τις μεθόδους αξιολόγησης αλλά και τους όρους συγγραφής συμβάσεων.

Η Θεματική Ενότητα Γ (Οικονομία του Πολιτισμού) περνάει από ζητήματα οικονομικής διαχείρισης ως και την «προσφορά» και «ζήτηση» υπηρεσιών πολιτισμού για να φτάσει στον εντοπισμό πόρων για τα πολιτιστικά μη κερδοσκοπικά σωματεία και τα ευρωπαϊκά προγράμματα ενίσχυσης του πολιτισμού, καθώς και στις ιδιαιτερότητες αναζήτησης χορηγιών και τη διαδικασία παραγωγής και προώθησης αντικειμένων για τα πωλητήρια των πολιτιστικών οργανισμών.

Η Θεματική Ενότητα Δ (Πολιτιστική Επικοινωνία) πραγματεύεται τις στρατηγικές και τις μεθόδους επικοινωνίας γενικά, καθώς και τις μεθόδους έρευνας της αγοράς, ενώ στη συνέχεια το ενδιαφέρον επικεντρώνεται ειδικότερα στις επικοινωνιακές μεθόδους και πρακτικές στον πολιτιστικό τομέα. Γίνεται αναφορά, μεταξύ άλλων, σε θέματα ευαισθητοποίησης και συμμετοχής του κοινού, δικτύων επικοινωνίας της τέχνης και τεχνολογιών της πληροφορίας, αλλά και στην πολιτιστική αγορά και τις ενδεχόμενες πηγές οικονομικής στήριξης του πολιτισμού.

Είναι προφανές ότι η λογική που ακολουθήθηκε στη διάρθρωση και διαδοχή των Θεματικών Ενότητων αλλά και της κάθε Θεματικής Ενότητας σε τόμους ακολουθήθηκε και στη διάρθρωση και διαδοχή του κάθε τόμου σε κεφάλαια.

Η ανάγκη συνύπαρξης θεωρητικού πλαισίου και πρακτικών μεθόδων πολιτιστικής διοίκησης και διαχείρισης αντικατοπτρίζεται και στην επιλογή διαφορετικού προφίλ συγγραφέων. Αυτοί έπρεπε να προέρχονται τόσο από την περιοχή της θεωρίας και της ακαδημαϊκής συνάφειας με τον πολιτισμό, όσο και από την περιοχή της πρακτικής ενασχόλησης με τομείς του πολιτισμού. Και τούτο γιατί ακόμη στην Ελλάδα είτε εκείνοι που ασχολούνται με τον πολιτισμό σε ακαδημαϊκό επίπεδο σπάνια έχουν τη δυνατότητα να γειώσουν τη θεωρία μέσα από την πρακτική άσκηση είτε όσοι έχουν πρακτική εμπειρία στη διοίκηση του πολιτισμού σπάνια έχουν προηγούμενες ειδικές θεωρητικές σπουδές. Έπρεπε λοιπόν, για την ανάγκη ενότητας ύφους των κειμένων αλλά και αποτελεσματικότητας του προγράμματος, οι μεν θεωρητικοί να γράφουν απευθυνόμενοι σε ανθρώπους που δεν θα προβληματίζονται μόνο αλλά και θα πράττουν, οι δε εκ της πράξης προερχόμενοι να γράφουν για ανθρώπους που οφείλουν να έχουν και θεωρητικές ανησυχίες κατά την άσκηση του έργου τους.

Ένα σοβαρό ζήτημα, απόρροια της προηγούμενης συνθήκης και κυρίως της έλλειψης ειδικών σπουδών σε πανεπιστημιακό επίπεδο, ήταν η έλλειψη ελληνικής βιβλιογραφίας όχι μόνο γύρω από ζητήματα θεωρητικού προβληματισμού που αφορούν την ελληνική περίπτωση, αλλά ακόμη και εργασιών καταγραφής της ελληνικής πολιτιστικής πραγματικότητας.

Αυτοί οι λόγοι ήταν κυρίως εκείνοι που οδήγησαν στη μετά από τέσσερα πλήρη χρόνια ολοκλήρωση της προσπάθειας που ξεκίνησε το 1997 με το σχεδιασμό του προγράμματος και συνεχίστηκε με την επιλογή των συγγραφέων και την παρακολούθηση της συγγραφής πρωτότυπων κειμένων μέχρι την τελική φροντίδα της επιμέλειας έκδοσής τους.

Έτσι η συγγραφή των εγχειριδίων αυτού του Μεταπτυχιακού Προγράμματος αποτελεί πρωτότυπη και ιδιαίτερος σοβαρή συμβολή στην πολιτιστική διοίκηση και διαχείριση στην Ελλάδα, στη συνειδητοποίηση της ανάγκης ύπαρξης εκπαιδευμένου στελεχιακού δυναμικού και, εντέλει, στην επαρκή εκπαίδευσή του. Μοιάζει μάλιστα ότι θα αποτελέσουν εγχειρίδια αναφοράς, μέσα και από την παρατιθέμενη βιβλιογραφία, για πολλά πανεπιστημιακά τμήματα που ασχολούνται με συναφή θέματα.

*Ματούλα Σκαλτσά
Ακαδημαϊκή Υπεύθυνη
της Θεματικής Ενότητας*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο πρώτος τόμος (Εισαγωγή στον Πολιτισμό) αποτελείται από πέντε κεφάλαια τα οποία ξεκινούν από την πραγμάτευση θεωρητικών ζητημάτων του πολιτισμού, τους προσδιορισμούς όρων (πολιτισμός, κουλτούρα, τέχνη), την κατηγοριοποίηση και την ερμηνεία άλλων («υψηλή τέχνη», «χαμηλή τέχνη», «μαζική κουλτούρα») και φτάνουν σε ειδικότερα ζητήματα, που αφορούν την ιδεολογική και πολιτιστική σχέση Ελλάδας – Ευρώπης, και, ακόμη ειδικότερα, την εξέταση των παραμέτρων και των παραγόντων που συγκροτούν το πλέγμα κατακύρωσης και διακίνησης των έργων τέχνης. Τέλος, και αφού έχει ήδη τεθεί το πλαίσιο λειτουργίας της τέχνης, αναλύονται οι επιπτώσεις που έχει η διαχείριση του πολιτισμού στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη.

Στο κεφάλαιο 1 (Βασικές έννοιες και ζητήματα στη μελέτη του πολιτισμού και της τέχνης) ο συγγραφέας επιχειρεί να δείξει τις δυσκολίες που συναντώνται στην προσπάθεια ορισμού του «πολιτισμού» και της «κουλτούρας», αναφερόμενος στις διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις των δύο αυτών όρων. Στη συνέχεια, και μέσα από την αναδρομή στη νεότερη κοινωνική ιστορία του Δυτικού Κόσμου, ερμηνεύει διαχρονικά τους όρους αυτούς, από την εμφάνισή τους στα μέσα του 18ου αιώνα μέχρι και τις πρόσφατες νοηματοδοτήσεις τους κατά τις τελευταίες δεκαετίες της μεταπολεμικής περιόδου. Γίνεται έτσι φανερό ότι όροι οι οποίοι χρησιμοποιούνται καθημερινά δεν είχαν πάντα το ίδιο νόημα, αλλά προσδιορίζονται κάθε φορά από τις συγκεκριμένες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες και την κυρίαρχη ιδεολογία.

Στη συνέχεια εξετάζεται ο όρος «τέχνη» ως μια σειρά από δραστηριότητες και αξιόντα που συνιστούν, κατά τους τελευταίους δύο αιώνες, αυτόνομη κατηγορία, μέσω της οποίας εκφράζεται ελεύθερα η δημιουργική φαντασία και η ιδιοφυΐα, χωρίς κοινωνικές επιταγές και σκοπιμότητες. Ακολουθεί, διαχρονικά από την Αρχαιότητα ως σήμερα, η παρουσίαση της μεταβολής των αντιλήψεων για την έννοια και το περιεχόμενο της τέχνης και, στο τέλος, γίνεται αναφορά στους τρεις επικρατέστερους σύγχρονους ορισμούς, τον ουσιοκρατικό, τον θεσμικό και τον ιστορικό.

Στο κεφάλαιο 2 (Μαζική κουλτούρα και υψηλή τέχνη) ο συγγραφέας εξετάζει τη διάκριση και το περιεχόμενο των δύο αυτών όρων σε συνάφεια με τις κοινωνικές συνθήκες και τις ιδεολογικές αντιλήψεις, στο πλαίσιο του δυτικού πολιτισμού. Ακολουθεί η επισήμανση των ζητημάτων που ανακύπτουν σήμερα κατά τη χρήση των όρων αυτών από θεσμικά όργανα και άτομα, ενώ προτείνονται τρόποι υπέρβασης της ως τώρα αντιπαραθετικής ερμηνείας τους.

Στη συνέχεια αντιμετωπίζεται ειδικότερα το ζήτημα της «μαζικής κουλτούρας» με αναφορά σε τέσσερις βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις (μαζικής κοινωνίας, πλουραλισμού, πολιτισμικών σπουδών και πολιτισμικού λαϊκισμού) και επισημαίνονται οι συνέπειες που έχει κάθε φορά ο διαφορετικός τρόπος της κατανόησης και της αξιολόγησής της. Ωστόσο, πρόσφατα, σύγχρονες θεωρήσεις της μαζικής κουλτούρας, παρά τις διαφορές ως προς τον προσδιορισμό της έννοιάς της, την ονομάζουν πλέον «δημοφιλή κουλτούρα».

Τέλος, προσεγγίζεται η έννοια της «υψηλής τέχνης» στη σχέση της με την έννοια της «μαζικής κουλτούρας» και μέσα από τις ιστορικές, τις κοινωνικές, τις θεσμικές και τις ιδεολογικές διαστάσεις του δυτικού πολιτισμού ως τον 19ο αιώνα. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την παρουσίαση των απόψεων που αμφισβήτησαν την έννοια της «υψηλής τέχνης» κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα, πράγμα που είχε ως αποτέλεσμα τη ριζική αναθεώρησή της.

Στο κεφάλαιο 3 (Ο ελληνικός πολιτισμός και η σχέση του με τον ευρωπαϊκό και τον παγκόσμιο) ο συγγραφέας θίγει ένα ιδιαίτερα κρίσιμο και πολυδιάστατο ζήτημα, με παρελθόν τόσο στην ελληνική όσο και την ευρωπαϊκή ιστοριογραφία, συγχρόνως όμως απολύτως επίκαιρο. Η πραγμάτευση της σχέσης που ορίζει ο τίτλος του κεφαλαίου έχει αφετηρία τη δημιουργία του «κλασικού ιδεώδους» από την Αρχαιότητα ως τις παραμονές της Ελληνικής Επανάστασης. Ακολουθούν οι συνθήκες και τα χαρακτηριστικά που διακρίνουν τη διαμόρφωση της πολιτισμικής συνείδησης των Νεοελλήνων κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα και, τέλος, εκτίθενται οι συνθήκες μέσα στις οποίες μεταβάλλονται και η ελληνική και η ευρωπαϊκή πολιτισμική ταυτότητα από τις αρχές του 20ού αιώνα ως τις πρόσφατες εξελίξεις της ευρωπαϊκής ενοποίησης και της παγκοσμιοποίησης.

Στο κεφάλαιο 4 (Η πολιτιστική βιομηχανία – Ο κόσμος της τέχνης) η συγγραφέας παρουσιάζει τον ειδικό κόσμο («κόσμος της τέχνης») και τις ειδικές συνθήκες («πολιτιστική βιομηχανία»), μέσα στις οποίες θα κληθεί ο μελλοντικός μανάτζερ πολιτισμού να ασκήσει το έργο του. Αναλύεται, δηλαδή, η δομή της βιομηχανίας του πολιτισμού και του Κόσμου της Τέχνης, διαγράφονται οι μεταξύ τους σχέσεις και ορίζονται οι συντελεστές της αγοράς τέχνης, μερικοί από τους οποίους είναι τα μουσεία, οι συλλέκτες, οι αίθουσες τέχνης, οι καλλιτεχνικοί παραγωγοί, οι ιστορικοί και οι κριτικοί τέχνης, οι οίκοι δημοπρασιών, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και τα ειδικά περιοδικά τέχνης, το Διαδίκτυο και, βέβαια, οι ίδιοι οι καλλιτέχνες και το κράτος.

Στο κεφάλαιο 5 («Η συμβολή του πολιτισμού στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη») και αφού έχουν ήδη αναλυθεί οι οικονομικές οι κοινωνικές δομές μέσα στις οποίες λειτουργεί η τέχνη, ο συγγραφέας εξετάζει, με αφετηρία δύο διαφορετικές προσεγγίσεις (την οικονομοκεντρική και την πολιτισμοκεντρική) της ανάπτυξης διά του πολιτισμού, την ειδική συμμετοχή του πολιτισμού στην κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα. Τέλος, επιχειρεί, μέσα από παραδείγματα, να προτείνει, για το πεδίο του πολιτισμού, τη συνέργεια της οικονομικής και της κοινωνικής πλευράς της ανάπτυξης.

*Ματούλα Σκαλτσά
Ακαδημαϊκή Υπεύθυνη
της Θεματικής Ενότητας*